

дій, спрямованих на попередження, виявлення, припинення і розкриття відповідних злочинних діянь, а також у розшуку осіб, які переходять у зв'язку із вчиненням таких злочинів. Варто зазначити і те, що Кримінальний кодекс України не використовує терміна "сепаратизм", однак кримінальна відповідальність за такі дії передбачена його ст.110 "Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України".

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що чітке визначення напрямків діяльності СБУ щодо забезпечення національної безпеки України від внутрішніх загроз, яке має отримати відповідне закріплення у Законі України "Про Службу безпеки України" шляхом визначення її структури, формулювання завдань, функцій та повноважень її органів та підрозділів, дозволить підвищити якість захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і самої держави – Україна.

1. Адміністративне право України: Підручник для юрид. вузів і фак. / За ред. Ю.П. Битяка. – Харків: Право, 2000. – 520 с. 2. Адміністрати-

вне право України: Учебник / Под общей ред. С.В.Кивалова. – Х.: "Одиссей", 2004. – 880 с. 3. Административное право России: Учебник. Часть 2. Административно-правовое регулирование в сферах и отраслях управления / Под ред. А.П. Коренева. – М.: Московская академия МВД России; Щит, 2002. – 348 с. 4. Четвериков В.С. Административное право. Серия "Высшее образование". Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 512 с. 5. Габричидзе Б.Н., Чернявский А.Г., Кузнецов С.М. Административное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Дело и Сервис, 2001. – 624 с. 6. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382. 7. Про Службу зовнішньої розвідки України: Закон України від 1 грудня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 8. – Ст. 94. 8. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93. 9. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303. 10. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15. 11. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст.351. 12. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.

Надійшла до редколегії 03.09.08

Т. Коваленко, канд. юрид. наук

НАУКОВИЙ ВНЕСОК П.Д. ІНДИЧЕНКА У СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗЕМЕЛЬНОГО ТА КОЛГОСПНОГО ПРАВА

Досліджується життєвий шлях, наукова, навчальна та громадська діяльність засновника науки колгоспного та земельного права Пантелеймона Дмитровича Індиченка, який працював на юридичному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка в другій половині ХХ ст.

The course of life, scientific, educational and public activity of the founder of kolkhoz and land law's science Panteleimon Dmytrovych Indychenko, who worked at the Legal department of T.G. Shevchenko Kyiv State University during the second part of XX century, are analyzed.

Становлення науки земельного, колгоспного та природоохоронного права в Україні пов'язане з ім'ям професора, кандидата юридичних наук Пантелеймона Дмитровича Індиченка, який став першим викладачем навчальних курсів "Радянське земельне право" та "Радянське колгоспне право" на юридичному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, залишив по собі значну наукову спадщину з теоретичних та практичних проблем колгоспного, земельного та природоохоронного права, підготував багатьох вчених, серед яких доктори та кандидати юридичних наук.

Творчий шлях Пантелеймона Дмитровича, його внесок у становлення та розвиток радянської колгоспно-правової та земельно-правової науки досліджувались в роботах В.І. Андрейцева [1, с. 8; 2, с. 65-69], Н.О. Багай [3; 4, с. 19-71; 5, с. 413-418], М.П. Зяблюк [6, с. 681], В.Л. Мунтяна, В.М. Катрича, П.О. Недбайла [9, с. 15-16] та інших вчених, а також висвітлювались на сторінках енциклопедичних та довідкових видань [10, с. 165].

Пантелеймон Дмитрович Індиченко народився 7 серпня (23 липня за старим стилем) 1900 року в селі Пушкіне, тепер Кіровоградського району Кіровоградської області в родині селян-бідняків. З 9 років працював наймитом у поміщиків. В 1913 році закінчив 3-х річну церковно-приходську школу. Брав участь у громадянській війні, проведенні колективізації, був головою комітету незаможних селян.

Після демобілізації з Червоної армії в 1923 році був направлений на навчання на робфак Одеського інституту народного господарства. Після закінчення в 1927 році юридичного факультету Одеського інституту народного господарства працював в органах юстиції – суддею, помічником прокурора, а згодом перейшов на партійну роботу. В 1933 р. П. Д. Індиченко закінчив Московський Інститут Червоної професури і став працювати викладачем земельного і колгоспного права Харків-

ського юридичного інституту та, за сумісництвом, старшим науковим співробітником і вченим секретарем Українського науково-дослідного інституту юридичних наук в м. Харкові. Переїхавши до Києва, він з 1934 р. працював викладачем Київської партшколи, а з 1937 р. – викладачем Київського державного університету. Під час Великої Вітчизняної війни був членом, згодом – заступником голови Воєнного трибуналу Армії, Фронту, Округу.

В 1947 р. П. Д. Індиченко повернувся на викладацьку роботу на юридичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Працював викладачем, доцентом, деканом юридичного факультету (з 1949 р. по 1952 р.); завідувачем кафедри державного і міжнародного права (з 1954 р.); кафедри державного та цивільного права (з 1955 р.); кафедри цивільного права (1959-1965 рр.); професором кафедри цивільного права (з 1966 р.). Протягом 1972-1973 рр. працював професором-консультантом кафедри цивільного права, а з травня 1972 р. – кафедри трудового, колгоспного і земельного права.

В 1950 р. П. Д. Індиченко захистив кандидатську дисертацію, а в 1951 р. одержав звання доцента. В 1962 році П. Д. Індиченку присвоєне вчене звання професора по кафедрі цивільного права. За досягнуті успіхи у навчально-виховній і науково-дослідній роботі та підготовці спеціалістів для народного господарства Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 7 жовтня 1971 р. проф. Індиченку П. Д. присвоєно почесне звання "Залужений працівник вищої школи Української РСР".

На юридичному факультеті П. Д. Індиченко читав навчальні курси "Радянське колгоспне право", "Радянське земельне право", а також "Аграрне право зарубіжних країн" на факультеті міжнародного права та міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Його лекційна майстерність поєднувалась із глибоким знанням життя. Він є автором пер-

шого в Україні підручника "Земельне право" та ряду цінних навчально-методичних посібників. П. Д. Індиченко провадив значну методичну роботу на факультеті, багато років очолював Науково-методичну раду факультету, яка надавала допомогу кафедрам у справі вдосконалення методичного рівня проведення учбових занять. Пантелеймон Дмитрович неодноразово обирався у склад партійного бюро факультету, багато років керував теоретичним семінаром викладачів кафедр юридичного факультету.

Проф. П. Д. Індиченко приймав активну участь у законопроектній роботі, зокрема в підготовці попередніх матеріалів до Земельного кодексу Української РСР, нового примірного статуту сільськогосподарської артілі (колгоспу) [9, с. 15]. Він був постійним учасником Комісії по кодифікації колгоспного і земельного законодавства.

Викладацьку роботу П. Д. Індиченко поєднував з науковою, досліджуючи питання колгоспного, земельного та природоохоронного права. Перу Пантелеймона Дмитровича належить понад 100 наукових праць. Він став першим українським радянським вченим, який почав предметно займатись дослідженням проблем земельного та колгоспного, а згодом і природоохоронного права. В одній із своїх робіт він зазначає, що до 1950 року в Україні був лише один спеціаліст-викладач в галузі земельного і колгоспного права, і той не мав ні вченого ступеня, ні наукового звання. В 1959 році в Україні вже було 10 кандидатів юридичних наук в галузі земельного та колгоспного права, за період 1948-1958 рр. в Україні вийшло більше 50 праць з питань земельного та колгоспного права [8, с. 67-69].

Сфера наукових досліджень Пантелеймона Дмитровича охоплює широке коло теоретичних та практичних питань земельного права (історія розвитку земельного права та законодавства, особливості формування джерел земельного права тощо), колгоспного права (договірні відносини МТС з колгоспами, питання колгоспної демократії, оплати праці в колгоспах, пенсійного забезпечення колгоспників тощо), природоохоронного права (питання правової охорони природи в УРСР, проблеми земельно-водного законодавства тощо).

В 1950 р. П. Д. Індиченко захистив кандидатську дисертацію з колгоспного права на тему "Провал аграрної політики німецьких фашистів на тимчасово окупованій радянській Україні в 1941-1944 рр.", в якій особливу увагу приділив аналізу земельної та аграрної політики і законодавства німецько-фашистських загарбників, що були запроваджені на території окупованої України протягом 1941-1944 рр. В дисертації аналізуються положеннями "зеленої папки" Герінга та "нового земельного закону" Резенберга від 25 лютого 1942 р., відповідно до яких було передбачено передачу всіх земель в повне розпорядження сільськогосподарського відділу німецького управління; ліквідацію всіх колгоспів і утворення на їх основі общинних господарств; ліквідацію радгоспів і машинно-тракторних станцій, які були перетворені відповідно в державні господарства та позикові бази; створення землеробних господарств; можливість переходу до права індивідуального землекористування та права оренди землі; а також відновлення в червні 1943 р. права приватної власності селян на землю на окупованій українській території. Автор розкрив антинародний зміст аграрної політики німецьких фашистів та неприйняття її колгоспним селянством. В роботі висвітлені також питання правового регулювання відбудови сільського господарства України після звільнення її території в 1944 р. (див.: *Індиченко П. Д. Провал аграрної політики німецьких фашистів на временно окупованій советской Украине в 1941-1944 гг. Авто-*

реф. дис. канд. юрид. наук. – К., Киевский государственный университет им. Т. Г. Шевченко, 1949).

Значну увагу в своїх наукових дослідженнях проф. П. Д. Індиченко приділяв історії розвитку земельного права, земельного законодавства та науки земельного права на території України. У своїй монографії "Земельне законодавство поміщицько-буржуазної Росії (1861-1917)" автор розкрив історичні особливості процедури закріпачення селян на території України; проаналізував нормативно-правові акти, які узаконювали закріпачення селян в XIV–початку XVII ст.; визначив особливості поширення кріпацтва на українських землях; дослідив заходи з реформування аграрних та земельних відносин під час реформи Кисельова (1816-1839 рр.). В роботі також проаналізовані нормативно-правові акти, на основі яких впроваджувалась реформа 1861 р., а також позитивні та негативні наслідки зазначеної реформи на українських землях та інших складових частинах Російської імперії. Окрема увага приділена заходам столипінської аграрної реформи, досліджено нормативно-правові акти, на основі яких вона була впроваджена, звертається увага на окремі заходи зазначеної реформи, такі як створення хуторів та відрубів, переселення селян за Урал, створення та діяльність Селянського поземельного банку та Дворянського земельного банку, відзначається їх ефективність. В монографії розкриті особливості аграрного законодавства Центральної ради, Гетьманщини, Директорії 1917-1918 рр., зокрема аналізуються правові норми III і IV Універсалів Центральної Ради про скасування права власності на землі нетрудових господарств (див.: *Індиченко П. Д. Земельне законодавство поміщицько-буржуазної Росії (1861-1917). – К.: Вид-во Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1959).*

В подальших наукових працях вчений розкрив особливості становлення та розвитку радянського земельного права та радянського колгоспного права. В своїх статтях він здійснив аналіз розвитку правового регулювання земельних відносин на території України протягом п'ятдесяти років починаючи з 1917 р., визначив роль і значення нормативно-правових актів, на основі яких було запроваджено радянський земельний лад на території України, а саме: ленінського Декрету "Про землю" 1917 р., відповідно до якого було проведено конфіскацію та націоналізацію земель; Тимчасового положення про соціалізацію землі 1918 р.; Декрету ВУЦВК "Про соціалістичне землевпорядження та про перехідні заходи до соціалістичного землекористування" 1919 р.; Декрету Всеукраїнського Революційного Комітету "Про землю" 1920 р.; Декрету РНК УРСР "Про націоналізацію всіх колишніх монастирських, удільних, міських і поміщицьких земель" 1920 р.; Постанови Всеукраїнського з'їзду Рад "Про відведення земель і створення фонду матеріальної допомоги незаможному селянству" 1921 р.; Основного закону про трудове землекористування 1922 р.; Земельного кодексу УРСР 1922 р., який спрямував основну увагу на правове регулювання трудового землекористування селян-одноосібників та ін.

Особливий інтерес викликає проведене Пантелеймоном Дмитровичем дослідження особливостей становлення і розвитку науки радянського земельного та колгоспного права починаючи з 1917 р. Так, в 1957 р. він виступив з доповіддю на тему "Основні етапи розвитку науки радянського земельного і колгоспного права" на науковій конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету КДУ, присвяченій 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. До зазначеного питання він неодноразово звертався в

своїх наукових статтях. Вчений зазначає, що з 1917 до 1930 р. існував один предмет – земельне право, в середині якого з перших днів Жовтня починають з'являтися елементи науки колгоспного права. Зазначений період з 1917 р. до 1930 р. для розвитку колгоспно-правової думки проф. П. Д. Індиченко характеризує як пізнавальний, вказує на відсутність єдиної концепції колгоспного та земельного права, оскільки земельно-колгоспні норми включалися до складу "соціального" права, господарського права та кооперативного права, або розглядалися як "селянське" право. Розкрито особливості розвитку науки земельного та колгоспного права в 1928-1933 рр., зумовлені проведенням колективізації сільського господарства. Особливу увагу звертає Пантелеймон Дмитрович на розвиток науки земельного та колгоспного права в Українській РСР, відзначаючи внесок науковців – "юристів-аграрників" Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка В.З. Янчука, І.М. Миронця, В.Л. Мунтяна, І. А. Дмитренка в розвиток радянського земельного, колгоспного та природоохоронного права (див.: *Індиченко П. Д. Основные этапы развития земельного законодательства Украинской ССР // Очерки истории кодификации гражданского законодательства Украинской ССР. Сборник кафедры гражданского права КГУ. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1959; Індиченко П. Д. З Історії розвитку земельно-правових відносин в Українській РСР // Вісник Київського Університету. Серія права. – 1967. – № 8; Індиченко П. Д. Земельні правовідносини на Україні за період 1922-1929 рр. // Вісник Київського Університету. Серія права. – 1971. – № 12).*

Окрему сферу наукових досліджень проф. П.Д. Індиченка становили проблеми розвитку джерел земельного права, зокрема його кодифікації. В своїх наукових працях вчений аналізує проект Земельного кодексу Української РСР 1956 р., підготовлений комісією по складанню Проекту Земельного кодексу УРСР, звертає увагу на його позитивні риси та певні недоліки. Зокрема, автор не погоджується з пропозицією В.З. Янчука щодо вилучення із Земельного кодексу норм про поділ і виділ майна колгоспного двору та включення їх до Цивільного кодексу; звертає увагу на необґрунтованість пропозицій про збільшення до шести років строку позовної давності по майнових відносинах внутрішньоколгоспного двору; зазначає про необхідність більш чіткого врегулювання питань членства в колгоспному дворі; виступає проти включення до Земельного кодексу норм про господарсько-виробничу діяльність колгоспів і радгоспів тощо (див.: *Індиченко П.Д. Питання кодифікації земельного законодавства УРСР // Наукові записки КДУ. Том XVI, Вип. XIII. Збірник юридичного факультету. – 1957. – № 10).*

З метою збереження та раціонального використання земель Пантелеймон Дмитрович обґрунтовував необхідність вдосконалення чинного на той час земельного законодавства в частині правового регулювання права власності на землю, визначення предмету відання Української республіки в галузі регулювання земельних відносин. Вчений пропонував прирівняти у правовому відношенні землі сільських населених пунктів, віднесених до перспективних, до земель селищ міського типу; законодавчо врегулювати правовідносини по землекористуванню міжколгоспних об'єднань і колгоспів, у яких вилучена земля; вказував на необхідність передбачити в Земельному кодексі право контролюючих органів у сфері земельних відносин вживати дієвих засобів до осіб, які порушили земельне законодавство; зазначав про доцільність створення єдиного органу, який би розв'язував земельні спори за підлеглистю чи підсудністю;

внів пропозицію прийняти республіканський законодавчий акт у формі закону чи постанови Уряду, в якому детально (по зонах), як по колгоспах, так і радгоспах, закріпити структуру землеробства і раціональні сівозміни тощо (див.: *Індиченко П. Д. Найважливіші проблеми земельного права в світлі рішень XXII з'їзду КПРС і нової Програми КПРС та питання кодифікації земельного законодавства // Вісник Київського Університету. Серія економіки та права. – 1962. – № 5. – Вип. 2; Індиченко П. Д. Новий союзний закон про землю і республіканське земельне законодавство // Радянське право. – 1969. – № 3; Індиченко П. Втілення ленінської аграрної теорії в Земельному кодексі Української РСР // Радянське право. – 1970. – № 11).*

Проф. П.Д. Індиченко зробив значний внесок і в розвиток науки радянського колгоспного права, зокрема, зосередивши увагу на правових питаннях регулювання договірних відносин машинно-тракторних станцій (МТС) з колгоспами; розкрив соціально-економічну та юридичну природу МТС та особливості договору МТС з колгоспами, які полягають у його суб'єктному та об'єктному складі, а також у тому, що законодавством зазначеному договору надана сила закону (див.: *Індиченко П.Д. Новий договір МТС з колгоспами // Наукові записки КДУ ім. Т.Г. Шевченка. – Том IX, Вип. IV. Юридический сборник. – 1950. – № 4).* Комплексне дослідження особливостей правового регулювання відносин між МТС та колгоспами здійснено у двох монографіях Пантелеймона Дмитровича, в яких він визначив правове становище машинно-тракторних станцій, порядок укладення і реєстрації договорів МТС з колгоспами, зобов'язання сторін за зазначеними договорами, особливості виконання договору та порядок оплати за виконані роботи, відповідальність сторін за порушення договору, контроль за його виконанням, роль органів юстиції в боротьбі за виконання договору МТС з колгоспами тощо (див.: *Індиченко П. Д. Договірні відносини МТС з колгоспами на новому етапі. – К.: Вид-во Київ. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка, 1955; Індиченко П. Д. Договірні відносини МТС з колгоспами. – К., 1957).*

Досліджуючи актуальні на той час проблеми колгоспного права, проф. П. Д. Індиченко розкрив особливості колгоспної демократії та її ознаки, які полягають у наступному: 1) вищим органом управління є загальні збори колгоспників, які вирішують найважливіші питання життя даного колгоспу; 2) виборність виконавчих органів управління; 3) відповідальність виконавчих органів і ревізійних комісій та інших керівників колгоспу перед загальними зборами; 4) розвиток критики і самокритики; 5) обрання органів управління на певний строк. Вчений визначив правові засоби запобігання порушенням принципів колгоспної демократії, дослідив специфіку створення та діяльності загальних зборів колгоспу, правління, голови правління, ревізійної комісії та службових осіб колгоспу (див.: *Індиченко П. Д. Боротьба з порушеннями колгоспної демократії // Наукові записки КДУ ім. Т. Г. Шевченка. – Том XI, Вип. III. Юридический сборник. – 1952. – № 5).*

Частина наукових досліджень Пантелеймона Дмитровича присвячена проблемам правового регулювання організації та оплати праці в колгоспах. В своїх працях він звертав увагу на необхідність вдосконалення законодавства про додаткову оплату праці в колгоспах; обґрунтовував потребу у щоквартальному і щомісячному авансуванні колгоспників (див.: *Індиченко П.Д. Вопросы правового регулирования организации и оплаты труда в колхозах // Наукові записки КДУ ім. Т.Г. Шевченка. – Том XIV, Вип. VII. Сборник юридического факультета. – 1955. – № 8);* відзначив особливості опла-

ти праці в колгоспах у формі трудовнів; виділив дві основні системи правового регулювання оплати праці в колгоспах: оплату праці за трудовнями із щомісячним або поквартальним авансуванням, та пряму грошову оплату без нарахування трудовнів; розкрив особливості відрядності як основи організації оплати праці в колгоспах, виділивши різні форми відрядності: індивідуальну, дрібногрупову, просту (пряму), преміальну, прогресивну, акордну тощо (див.: *Індиченко П. Д. Правове регулювання оплати праці в колгоспах // Питання колгоспного права. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1960.*)

В своїх наукових дослідженнях з проблем колгоспного права проф. П.Д. Індиченко звертав увагу на необхідність вдосконалення законодавства про пенсійне забезпечення колгоспників. Так, аналізуючи правове регулювання пенсійного забезпечення колгоспників та практику його застосування, він обґрунтував необхідність законодавчого закріплення положень про систематичне пенсійне забезпечення колгоспників шляхом прийняття спеціального республіканського закону про пенсійне забезпечення колгоспників та запропонував його структурну схему, а також звернув увагу на необхідність врегулювання в законодавчому порядку забезпечення колгоспників оплачуваними відпустками (див.: *Індиченко П.Д. Питання пенсіонування колгоспників // Вісник Київського Університету. Серія економіки та права. – 1960. – № 3. – Вип. 2; Індиченко П. Д. Правове регулювання оплати праці в колгоспах // Питання колгоспного права. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1960.*)

Праці проф. П.Д. Індиченка заклали основи подальших наукових досліджень проблем природоохоронного права на юридичному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. В його статтях проведеного аналіз законодавства Союзу РСР та Української РСР, яке регулювало правову охорону природи за такими найважливішими об'єктами, як земля, ліси, водойми і рибні запаси, заповідники і пам'ятки природи, повітря; визначено правові способи та методи охорони природи, що визначаються радянським законодавством і діють в трьох напрямках: а) встановлення заборонних природоохоронних заходів; б) визначення заходів кримінальної, адміністративної і цивільної (матеріальної) відповідальності осіб та організацій за нанесення шкоди будь-якому об'єкту, що охороняється; в) здійснення серед населення заходів превентивного характеру, спрямованих на охорону природних багатств. Вчений сформулював особливості правовідносин з охорони природи, а саме: вони виникають між Радянською державою, як виключним власником об'єктів природи, з одного боку і багаточленними користувачами об'єктів природи з другого; базуються на правомочностях розпорядження і управління об'єктами природи і користування ними; мають на меті посилену охорону природи, раціональне використання і відтворення природних ресурсів – ґрунту, надр, вод, рибних запасів, рослинного і тваринного світу, а також видатних пам'яток природи і людської праці; спрямовані на планомірне і раціональне використання природних багатств з метою створення матеріально-культурних благ для народу.

З врахуванням складного характеру правовідносин по охороні природи Пантелеймон Дмитрович обґрунтував необхідність розробки та прийняття систематизованого комплексного законодавчого акту, який би охопив і детально врегулював питання по охороні природи – кодексу про охорону природи (*Індиченко П. Д. Питання правової охорони природи в УРСР // Вісник Київського Університету. Серія економіки та права. – 1961. – № 4. – Вип. 1.*)

З метою вдосконалення правового регулювання водних відносин вчений неодноразово наголошував на необхідності прийняття Водного кодексу Української РСР, запропонував його структуру та звернув увагу на необхідність встановлення механізмів юридичної відповідальності за порушення водного законодавства (див.: *Індиченко П. Д. Основні питання земельно-водного законодавства в світлі програми КПРС // Вісник Київського Університету. Серія права. – 1965. – № 6; Індиченко П. Д. Найважливіші проблеми земельного права в світлі рішень XXII з'їзду КПРС і нової Програми КПРС та питання кодифікації земельного законодавства // Вісник Київського Університету. Серія економіки та права. – 1962. – № 5. – Вип. 2.*)

Проф. П. Д. Індиченко є автором ряду підручників та навчальних посібників. Зокрема, в 1959 р. вийшов його посібник для викладачів середніх шкіл "Основи земельного і колгоспного права" (див.: *Індиченко П. Д. Основи земельного і колгоспного права. Посібник для викладачів середніх шкіл. – К.: Рад. школа, 1959.*)

В 1960 р. вчений видав підручник з колгоспного права, в якому розкрив основні інститути радянського колгоспного права. Зокрема, він визначив основні риси колгоспних правових відносин (кооперативну природу; соціалістичну природу; трудову природу, яка впливає з членства в колгоспі; поєднання майнових відносин з трудовими; розподіл результатів колективної праці колгоспників; специфічність форм управління, що впливає з виробничо-кооперативної природи колгоспу); сформулював поняття колгоспного права як галузі радянського соціалістичного права, яка регулює відносини з організації та діяльності колгоспів, державного керівництва їх діяльністю, а також відносини колгоспів з колгоспниками і колгоспними дворами з метою зміцнення та дальшого розвитку колгоспного ладу; визначив принципи та основні ознаки колгоспної демократії; відмежував державну власність від колгоспної за цілим рядом ознак; сформулював основні ознаки колгоспного двору (див.: *Індиченко П. Д. Колгоспне право. Курс лекцій для студентів юридичного факультету по заочній освіті. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1960.*)

У 1971 р. проф. П. Д. Індиченко видав перший український підручник з радянського земельного права, в якому окремі розділи присвятив особливостям земельно-правового режиму в Україні до Великої Жовтневої соціалістичної революції, що характеризувався переплетіння норм земельного і цивільного законодавства, систематизованих в так званих "законах цивільних"; наявністю спеціальних норм, що регулювали селянське становонадільне землеволодіння; існуванням чиншового права на землях південно-західних губерній Російської імперії тощо. Пантелеймон Дмитрович сформулював визначення радянського земельного права як галузі радянського соціалістичного права, яка регулює земельні відносини з метою доцільного розподілу, контролю, охорони та раціонального використання землі відповідно до завдань Радянської держави. В підручнику розкрита також історія радянського земельного права на різних етапах, серед яких вчений виділяє: 1) виникнення радянського земельного права; 2) радянське земельне право в період відбудови народного господарства та індустріалізації країни; 3) радянське земельне право в період колективізації; 4) радянське земельне право в період зміцнення та розвитку соціалістичного суспільства; 5) радянське земельне право в період Великої Вітчизняної Війни; 6) радянське земельне право в післявоєнний період відбудови; 7) радянське земельне право на етапі комуністичного будівництва (див.: *Індиченко П.Д. Радянське земельне право. – К.: Вища школа, 1971.*)

За редакцією Пантелеймона Дмитровича вийшли Юридичні довідники для населення (К., 1963 р.; К., 1964 р.). Він є автором ряду статей до Української радянської енциклопедії ("артіль сільськогосподарська", "Земельний кодекс УРСР", "сельбищні землі в СРСР", "присадибне землекористування", "оплата праці в колгоспах", "товариство по спільній обробці землі" тощо).

Під керівництвом проф. П. Д. Індиченка захистили дисертації В. З. Янчук, І. М. Миронець, В. Л. Мунтян з питань колгоспного та земельного права.

За свою громадсько-політичну діяльність П. Д. Індиченко нагороджений орденом "Красная Звезда" (1944 р.), а також медалями: "За оборону Сталинграда" (1943), "За победу над Германией в Великой Отечественной Войне 1941-1945 гг." (1945), "За доблестный труд – в ознаменование 100-летия со дня рождения В.И. Ленина", "За боевые заслуги", "За трудовое отличие", "Двадцать лет победы в Великой Отечественной Войне 1941-1945 гг.", "До 50-річчя Жовтневої революції на Україні", "На відзнаку 125-річчя Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка", Почесною грамотою Київського обкому комсомолу "За велику роботу по комуністичному вихованню молоді та з нагоди 50-річчя

ЛКСМУ", йому присвоєно почесне звання "Заслужений працівник вищої школи Української РСР".

Помер 3 березня 1974 р., похований в м. Києві.

1. Андрейцев В.І. Юридичний факультет – сторінки історичного розвитку // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки. Вип. 56. – 2004. – С. 6-10.
2. Андрейцев В. Організаційно-інституційні засади викладання земельного, сільськогосподарського, трудового права (1972-1987) // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки. Вип. 73. – 2006. – С. 65-69.
3. Багай Н. О. Розвиток науки аграрного права України. Дис...канд. юрид. наук ... 12.00.06 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 2002.
4. Багай Н. О. Розвиток науки аграрного права // Аграрне право України: Підручник / за ред. О. О. Погрибного. – К., 2004. – С. 19-71.
5. Багай Н.О. Становлення та розвиток аграрного права України // Вісник Львівського університету. Серія юридичні науки. Вип. 36. – Л., 2001. – С. 413-418.
6. Зяблюк М.П. Індиченко Пантелеймон Дмитрович // Юридична енциклопедія. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана. – Т. 2. – 1999. – С. 681.
7. Історія Київського університету, 1834-1958 / За ред. О.З. Жмудського. – К., 1959.
8. Індиченко П. Д. Основные этапы развития земельного законодательства Украинской ССР // Очерки истории кодификации гражданского законодательства Украинской ССР. Сборник кафедры гражданского права КГУ. – К., 1959. – С. 67-91.
9. Катрич В.М., Недбайло П.О. Развитие юридических наук в Киевском Университете за 50 років радянської влади // Вісник Київського університету. Серія права. – 1967. – № 8. – С. 3-18.
10. Юридична наука і освіта на Україні / Відп. ред. Ю. С. Шемшученко. – К., 1992.

Надійшла до редколегії 22.01.08

В.Тернавська, канд. юрид. наук

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У НАУКОВИХ ПОГЛЯДАХ ПРОФЕСОРА О.Ф. КІСТЯКІВСЬКОГО

Розглядаються деякі питання з історії становлення і розвитку суду присяжних як судового інституту, його роль і значення у контексті судової реформи 1864 р. через призму поглядів видатного українського вченого-юриста, професора Київського університету св. Володимира О.Ф. Кістяківського.

Peculiarities of history of formation and development of jury as a judicial institute, its role and importance in context of judicial reform in 1864 through the prism of viewpoints of outstanding Ukrainian scientist-lawyer, professor of Kiev's university O.F. Kistyakivsky are dealt with.

Проведення судової реформи передбачає вирішення великої кількості питань і проблем, що постали перед законодавцем і суспільством, яке має втілювати безпосередньо в життя певні ідеї. Все це спонукає теоретиків до пошуку найкращих шляхів вирішення таких питань, тому автор має на меті звернутися до витоків української політико-правової думки, оскільки корисним є звернення до історичної спадщини, а саме судової реформи 1864 р. та праць, присвячених їй, де можна знайти готові моделі вирішення деяких питань. Так, багато наших сучасників звертається до праць видатних російських юристів-вчених і практиків XIX ст. таких, як А.Ф. Коні, О.М. Бобріщев-Пушкін, І.Я. Фойницький, однак на жаль забувають представників Київської школи права, зокрема О.Ф. Кістяківського, який в декількох своїх працях приділив достатньо уваги даному питанню. На жаль довгі роки як сама постать видатного українського вченого, так і його роботи залишалися поза увагою вітчизняної юридичної науки. Автору хотілося б висвітлити деякі фрагменти з його праць, присвячених інституту суду присяжних, оскільки дане питання становить значний інтерес для вітчизняної юридичної науки і практики і тим самим повернути до життя несправедливо забуте ім'я видатного науковця, вчені заслуги якого ще за життя були одноостайно визнані всіма видатними діячами юридичної науки в Російській імперії, внаслідок чого його було обрано почесним членом московського юридичного товариства, почесним членом двох російських університетів, що зібрали найбільш видатних діячів у галузі юридичної науки [3, с. 412-413].

О.Ф. Кістяківський як юрист і сучасник подій, пов'язаних з проведенням демократичних реформ у другій половині XIX ст., займався дослідженням питання про

право громадян на участь у вирішенні суспільно важливих питань шляхом використання певних правових інститутів. На той час одним із найбільш дискусійних було питання покращення процесу судочинства шляхом удосконалення існуючих в Росії судових інститутів і запровадження нових. Одним із таких інститутів був суд присяжних, який найбільше викликав гострі дискусії щодо доцільності його запровадження. Вивчаючи судові інститути західних країн, О.Ф. Кістяківський не рекомендував одне лише механічне копіювання західно-європейських моделей. Навпаки, на його думку, до зарубіжного законодавства слід звертатися лише у випадку відсутності власного досвіду, і тільки за порадою, інакше, така рецепція призведе до запровадження тих положень, що вже визнані самими розробниками неспроможними і потребує відміни. Однак запровадження суду присяжних О.Ф. Кістяківський вважав позитивним моментом у проведенні судової реформи. Саме такий позитивний і виправданий часом досвід необхідно переймати, вважав вчений, для покращення національного судоустрою та судочинства, яке погрузло у формалізм та корупції, де як ніде у світі попираються права людини. Більше того, як авторитетний науковець, який спеціалізувався на історії російського права, О.Ф. Кістяківський аргументовано виклав свої заперечення проти тих тверджень, що російський народ не був ще готовий до введення такої форми правосуддя як судочинство за участю присяжних засідателів. Підкріпивши свою аргументацію посиланням на історичні джерела права, науковець стверджував, що участь представників народу у здійсненні правосуддя не є новизною для російського судочинства, а лише реструктуруванням стародавніх інститутів у видозмінений фор-